

ATATÜRK'ÜN “SONBAHAR SEYAHATLERİ”, “ERZURUM DEPREMİ” VE AHMET HAMDİ TANPINAR

Muharrem DAYANÇ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

1924 Erzurum Depremi, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hayatında önemli izler bırakır. Bu izlerden ilki deprem olayının kendisidir. İnsanoğlunu her zaman derinden etkileyen bu tabiat olayı, Tanpınar'ın hayatında da olduğu gibi, bazı ilginçlikleri beraberinde getirir. Halkına ve halkının yaşadıklarına karşı her zaman duyarlı bir devlet adamı olan Atatürk, bu deprem nedeniyle çıktığı uzun soluklu seyahati yarıda keserek, vatandaşlarına/hemşerilerine moral ve destek vermek için bu şehre gelir. Biri devlet adamı diğeri geleceğin önemli edebiyatçısı bu iki insanı aynı noktada birleştiren depremdir. Tanpınar, deprem sayesinde Atatürk'ü görür ve onunla konuşma fırsatı elde eder. Deprem, yine Tanpınar'ın, Tahsin adında, hayata, tabiat ve tabiat olaylarına, insanlara farklı gözlerle bakan orijinal bir şahsiyetle karşılaşmasına neden olur. O da şair muhayyilesiyle, bu şahsiyeti merkeze aldığı bir hikâye yazar. Bu hadiselerde en çok dikkati çeken nokta, bütün bu yaşananların temelindeki en mühim faktörün deprem olmasıdır.

ANAHTAR KELİMELER

Atatürk, Ahmet Hamdi Tanpınar, Erzurumlu Tahsin, 1924 Erzurum Depremi

THE AUTUMN JOURNEYS OF MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, THE ERZURUM EARTHQUAKE AND AHMET HAMDİ TANPINAR

Muharrem DAYANÇ

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Arts and Sciences

The 1924 Erzurum Earthquake left profound traces on Ahmet Hamdi Tanpınar, the earthquake itself being the most important one. This natural incident that usually influences human beings deeply also brought certain interesting changes to Tanpınar's life. Atatürk, who was always concerned with his people and their lives, traveled to Erzurum for supporting the public by cutting his official visit around the country. Therefore, the earthquake played an important role in bringing the two men together, a statesman and an important prospective literary figure. Because of the earthquake, Tanpınar met Atatürk and had an opportunity to talk to him. At the same time, the earthquake created an opportunity for Tanpınar to meet a man by the name of Tahsin with an interesting personality. This man who viewed life, people and nature in a different way, inspired Tanpınar to write a short story centered on him. Most importantly, the earthquake was at the center of all these accidental encounters and events.

KEYWORDS

Atatürk, Ahmet Hamdi Tanpınar, Tahsin From Erzurum, 1924 Erzurum Earthquake

1.GİRİŞ

31 Mart 1901 Kurban Bayramı depremiyle¹ başlayan 20. yüzyıl, kapanışı da asrın felâketi olarak nitelendirilen 17 Ağustos(Gölcük-Adapazarı) ve 12 Kasım(Düzce) depremleriyle yapar. Bu asrın ilk çeyreği Türk tarihinin en zor dönemlerinden birini oluşturur. Sadece depremler değil, peş peşe gelen savaşlar, âfetler ve değişik zorluklar Türk milletine tarihinin en çetin dönemlerinden birini yaşatır.

Bu felâketlerden sonra bin bir zorluklarla kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Atatürk "Sonbahar Seyahatleri"² ismiyle bir dizi geziye çıkar. Daha sonra kitap hâline de getirilen bu seyahatlerin "ön söz" mahiyetindeki "Başlangıç" başlıklı yazısının ilk paragrafı şöyledir: "340/1924 Sonbahar aylarında reiscumhûrumuz Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri Anadolu'da uzun bir seyahat icrâ buyurdular. İç Anadolu'nun sâkin ve durgun hayatında coşkun, harâretli bir heyecan havası yaratan bu seyahat her cihetçe kayd ve tesbite şâyân safhaları ihtivâ eylemektedir."³ Seyahat, Gazi'nin Ankara'dan Dumlupınar'a geçmesiyle başlar. Buradan Eskişehir ve Karaköy yolunu takip ederek Bursa'ya gelir. Bursa'dan Hamidiye zırhlısıyla Mudanya'ya hareket eder. Mudanya'dan, Karadeniz'e geçen Gazi, sırasıyla; Trabzon, Rize, Giresun, Ordu ve Samsun'u ziyaret eder. Seyahatler plânlı bir şekilde devam ederken her şeyi alt üst edecek bir hadise meydana gelir: Erzurum Zلزlesi. Atatürk hemen programını değiştirir. Samsun'dan Amasya'ya, oradan da Sivas ve Erzincan yolunu takip ederek Erzurum'a gelir. Deprem bölgesini baştan sona dolaşan ve depremzedelerin dertlerini dinleyen Gazi, daha sonra Erzurum'dan Sarıkamış ve Kars'a geçer. Buradan tekrar Erzurum'a geri dönen Atatürk, peş peşe Erzincan'a, Şarkî Karahisâr'a, Sivas'a, Kayseri'ye, Yozgat'a ve son olarak da Kırşehir'e uğrayarak Ankara'ya gelir. Sonbahar Seyahatleri'nde bizi esas ilgilendiren Erzurum depremi ve bu depremin uyandırdığı akisler olduğundan biz bu gezinin teterruatları üzerinde durmuyoruz.

1. Ayşe Osmanoğlu, Babam Abdülhamid. İst. 1960, s. 74-75. (Bilgi için bkz: Seyfettin Sağlam, Türk Tarihinde Depremler ve Edebiyatımıza Akisleri, Türk Yurdu (700. Yılında Osmanlı), Aralık 1999-Ocak 2000, c. 19-20, Sayı: 148-149, s. 238-245).

2. Bu gezi daha sonra. 1341/1924 yılında "Reis-i Cumbûr Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri" ismiyle yayımlanır. Biz de bu gezileri ve geziler esnasında vuku bulan Erzurum depremini bu kaynağa dayanarak ele almaya çalıştık.

3. Reis-i Cumbûr Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri, 1341/1924 (Kitapta, kitabı bir araya getiren ve basıldığı yer ile matbaa hakkında bilgi yoktur. Kitap, daha sonra sadeleştirilerek basılmıştır. (Bilgi için bkz: Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri, Sadeleştiren: N. Onat, İst. 1984). Ayrıca bu bahiste yararlandığımız diğer kaynaklar şunlardır: (Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri (Erzurum), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ank. 1975, s. 145-149; M.Fahrettin Kırzioğlu, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'aki Evi (50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi), c. I. Erzurum 1974, s. 189-196).

2. ERZURUM'DAKİ DEPREMİN DUYULMASI

Sonbahar Seyahatleri'nin Trabzon durağında, yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, bütün bu gezileri temelden etkileyecek olan bir hadise vukua gelir. 13 Eylül 1924 Cumartesi günü ikinci vakti Erzurum ve çevresinde büyük bir yer sarsıntısı olmuş ve haber hemen Atatürk'e ulaştırılmıştır.⁴

16 Eylül 1341/1924 Salı günü Atatürk, Erzurum'daki durumu öğrenmek için buraya bir telgraf çeker:

“Bugünkü ajansta diğer bazı malûmât miyânında Erzurum'da ayın onüçüncü günü tahribât ve zâyiâta sebebiyet veren şiddetli zelzeleler olduğu bildiriliyordu. Bu haber bilhassa Paşa Hazretlerinin teessürlerini mücip oldu. Derhâl Erzurum vilâyetine ve belediye riyâsetine âtidedi telgrafnâme çekildi:

“Erzurum vilâyetinin muhtelif mahallerinde zelzele vukûbulduğu kemâl-i teessürle haber alındı. Malûmât itâsını ve zarar derecesinin işârını ricâ ederim.

12 Eylül 1340/1924
Reis-i Cumhûr Gazi
Mustafa Kemâl”⁵

Gazi'nin bu telgrafına 16 Eylül'de altında 18 imza bulunan şu cevap verilir:

“Erzurum 16 Eylül- Hareket-i arz felâketi kalplerimizde elîm bir cerîha açarak müteessir ve müteellim bir hâlde iken Trabzon'u teşrîf ve teessürât-ı elimemize iştirâk suretiyle bütün vilâyet halkını minnetdâr ve taltîf eden tebşîrât-ı sâmî-i ri-yâsetpenâhîleri âlâm ve ekdârımızı unutturarak azîm inşîrâh ve istinbât içinde kaldık. Nev fütûh bir bedîa sûretinde rûhlarımızı tebrik ve tesîd etmek ve memleketimizin hayât-ı mâddiye ve manevîyesine feyz bahş olan şanlı zaferin müncî-i hakîkiyesinin şerefiyle yeni bir hayat iktisâb eylemek üzere sevgili Erzurum'unuzu kudûm-ı meymenet-i melzûm-ı fehâmetpenâhîleriyle şerefyâb buyurmanızı müşâkâne ve mütehassîrâne istîrhâmatımızla arz ve tebşîrât-ı celîleleri âsar-ı lütûfkârîsine şiddetle intizâr eyleyiz ferman.”⁶

Daha sonra Erzurum valisi Zühdü Durukan, Erzurum depremini ve bu depremle birlikte şehrin çevresiyle ilgili umumî durumunu Gazi'ye bildirir. Bu yazı 12 maddeden oluşur ve ele alınan konular şunlardır:

13 Eylül 1924 Cumartesi günü 10.30'da Pasinler, Narman, Hınıs kazalarında

4. Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri (Trabzon), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ank. 1975, s. 342. (Ayrıca bilgi için bkz: Reis-i Cumhûr Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri, 1341/1924, s. 66-80).

5. Reis-i Cumhûr Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Sonbahar Sayahatleri, 1341/1924, 73-74.

6. a.g. e., s. 74.

oluşan şiddetli ve sürekli sarsıntılarla devam eden deprem nedeniyle Erzurum'da camilerin minareleriyle 25 kadar evin duvarları yıkılmış olup bir kız çocuğu kaybolmuştur. Hınıs kazası çevresindeki köylerde bir çok ev yıkılmıştır. Deprem en fazla etkisini Pasinler kazasında hissettirmiştir. Horasan ve Karayazı çevresindeki köylerin bir çoğu tamamen yıkılmış olup geri kalan köylerdeki haneler ise oturulamayacak hâle gelmiştir. Horasan çevresindeki köylerde 44; Karayazı çevresindeki köylerde ise 75 kişi hayatını kaybetmiştir. Merkez kazada ise bütün binaların duvarları çatlamıştır. Hafif yaralı olanların kendi mahallerinde tedavi edilmesi, ağır yaralıların ise merkez vilayet hastanesine gönderilmesi için can kurtaran heyeti gönderilmiş ve bir trenle merkez vilayete taşınmaları sağlanmıştır. 13 Mayıs 340'da yaşanan depremde tamamen yıkılmış olan Döllük, Bozviran, Çamurlu köylerinin yeniden inşası hemen hemen tamamlanmak üzere iken bu son depremde adı geçen köyler tamamen yıkılmıştır. Pasinler kazasının bütün köylerinde belirli aralıklarla sarsıntılar devam ettiği için binaları yıkılmayan halk korkudan binalarına girememektedir. Diğerleri ise evleri yıkıldığı için açıktadır. Kazanın bazı mahallerinde ise çatlaklar oluşmuş, köprülerin bazıları yıkılmıştır. Erzurum valisi açıktaki kalan halk için Ankara'dan çadır istemiştir. Dahiliye Vekaleti de Kızılay'dan çadır talebinde bulunmuştur.

Kısaca yukarıdaki şekilde özetlediğimiz telgraf şu ibareyle biter:

"... Dört aydan beri devam eden hareket-i ârzdân son defaki tesiri ile pek meyûs ve melûl vaziyette kalan vilâyetin sâkinleri tesirât-ı fehîmâneleriyle bütün âlâmını unutmuş ve felâketli günlerinde kendilerine pek büyük ümitler bahşedilen zât-ı âli-i riyâsetpenâhîlerinin huzuruyla teskin-i iştiyâk ve tahassür etmek istirhâmında bulduklarını ve teşrif-i âlf-i riyâsetpenâhîleri hakkındaki tebşîrâta intizâren telgrafhânedede bulduklarını arz eylerim fermân.

Vâli: Zühdü (Durukan)"⁷

Vali Zühdü Durukan'ın bu telgrafında hem deprem hem de zayıat hakkında teferruatlı bilgiler vardır. Erzurum bölgesinde peş peşe yaşanan bu depremler aslında, 13 Mayıs 1924'te başlamıştır. Fakat bunların en büyüğü 13 Eylül 1924 Cumartesi günü alaturka saatle saat on buçukta vuku bulmuştur. Yıkılan binalar, ölen ve yaralanan insanlar, depremden hasarsız olarak kurtulanları da psikolojik olarak zor durumda bırakmıştır. Bu zor günlerinde Erzurumlulara acılarını unutturacak belki en güzel hadise, Erzurum kongresinden beri hemşehri olarak gördükleri Atatürk'ün bu şehri ziyaret etmesi olabildi. Vali Bey de Gazi'ye bunu imâ ediyordu.

Bu on iki maddelik telgraftan sonra, Vali Zühdü Bey bu telgrafa bir de zeyl gönderir:⁸

7. a.g.e., s. 75-78.

8. a.g.e., s. 78-79.

3. ATATÜRK ERZURUM'A GİDİYOR

Bütün bu haberleşmeler sonucunda Atatürk, Erzurum'a gitmeye karar verir ve şu telgrafi çeker:

“Erzurum Belediye Riyâsetine

Erzurum Vilâyetine

Zelzelenin vukûa getirdiği telefâta ve tahrîbâta dair vermekte olduğunuz izâhâtı son derece mütessir olarak okuyorum. Bütün Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde imtidâd etmek üzere başladığım seyâhati mahzâ bu elîm vaziyet karşısında yarım bırakmak kararını verdim. Trabzon-Erzurum yolunun hâli ve Trabzon'dan kâbil-i istifâde bir otomobil bulamamak dolayısıyla bu tarikle derhâl hareket gayr-ı mümkün görülmüştür. İcâb eden vesâiti tehiyye ettirerek diğer bir istikâmetten hareket edeceğim. Muhterem hemşehrilerime marûz oldukları musîbet dolayısıyla dilhûn olduğumu ve tehvîn-i ızdırapları için en müessir sûrette çalışılacağını tebliğ buyurmanızı ricâ ederim.

Gazi Mustafa Kemâl⁹⁹

Telgrafta da ifade edildiği gibi, Atatürk'ün plânladığı bu seyahat bütün Karadeniz ve Akdeniz'i içine alıyordu. Erzurum'daki deprem ve buradan gelen kötü haberler onun bu seyahatinin yönünü Erzurum'a çevirdi.

Atatürk, 30 Eylül 1924'te Erzurum'dadır ve bu, onun Erzurum'a ikinci gelişidir. Onun Erzurum'a ilk gelişi 3 Temmuz 1919 tarihine rastlar. Ne kadar ilginçtir ki, ikincisinde de olduğu gibi, bu ilk seyahatte de onun kafasında -Anadolu'nun kurtuluşu gibi- hayâtî bir mesele vardır.

Akşama doğru bu şehre varan Gazi'yi Erzurumlular, atlı ve yaya olarak Ilıca'da karşılarlar. Atatürk'ün yanında eşi Lâtife Hanım, Bozok milletvekili Salih Bozok, İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Rize milletvekili Hüseyin Rauf Benli, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı Tekçe, Başyaver Rusuhî ve daha bir kaç kişi daha vardır. Konuklar, Erzurum'a top sesleri ve alkışlar arasında girer. Yollar halı döşeli, tâk ve bayraklarla süslüdür.

O akşam belediye tarafından verilen yemekte Erzurum Erkek Öğretmen Okulu Müdürü Cemal Gültekin Erzurumlular adına bir konuşma yapar ve Atatürk bu konuşmayı cevaplandırır.

Ertesi gün, 1 Ekim 1924'te Atatürk vilâyete gelir ve Erzurum valisi Zühtü Durukan'ı ziyaret eder. Vali tarafından kurulan “Zelzele Felâketzedelerine Yardım Komisyonu”nu denetler. Kendisi ve eşi Lâtife Hanım buraya onar bin lira bağışta bulunurlar.

Atatürk, 2 Ekim'de Hasankale'ye, buradan Köprüköy ve çevresine gider. 3

Ekim’de, Erzurum’da felâketzedeler yararına düzenlenen at yarışlarını ve cirit oyunlarını eşiyile birlikte seyreder. 4 Ekim’de buradan Kars’a geçer 8 Ekim’de ise tekrar Erzurum’a geri döner. 9 Ekim’de vilâyet, belediye ve komutanlıkla birlikte değişik okulları ve hastaneyi gezer. 10 Ekim sabahı Erzurum’dan ayrılır.”¹⁰

4. ATATÜRK VE TANPINAR ERZURUM’DA BULUŞUYOR

23 Haziran 1901’de İstanbul Şehzadebaşı’nda dünyaya gelen Tanpınar, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasının arifesinde, babasının memuriyeti sebebiyle, ülkenin geniş coğrafyasında, bir çok vilâyeti küçük yaştan itibaren gezer ve görür. Gezip gördüğü yerlerin başında, Ergani-Madeni, Sinop, Siirt, Kerkük ve Antalya gelir. 1923 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nden mezun olan Tanpınar, aynı yıl öğretmen olarak Erzurum’a gider ve burada bir buçuk sene kadar öğretmenlik yapar. Onun burada kaldığı yıllar, 13 Eylül 1924 Erzurum depremine ve dolayısıyla deprem sonunda Atatürk’ün buraya geldiği yıllara tekabül eder.¹¹ Tanpınar’ın bu yıllarda Erzurum’da bulunması hayatında ilk defa deprem hadisesini yaşamasına sebep olduğu gibi, onun için bir çok ilginç ve güzel tesadüflerin kapısını da aralar.

Tanpınar Erzurum’a, önce Balkan harbi yıllarında çocuk denecek yaşta ailece, sonra 1923 yılında öğretmenlik yapmak için, daha sonra ise II. Dünya savaşının son yıllarında olmak üzere üç defa gelmiştir.¹² Tanpınar, Erzurum’a ikinci defa, yani öğretmenlik yapmaya geldiğinde, bu şehirde hem depremi yaşar hem de deprem sebebiyle buraya gelen Atatürk’ü görür.

Yaz sonudur. Tanpınar İstanbul’a gitmeyi düşünmektedir. 13 Eylül 1924 Cumartesi günü, ikinci vakti Erzurum Lisesi’nde otururken büyük bir gürültü ile yerinden fırlar. Zelzele olmuştur. Bu zelzele onun İstanbul’a gitmesine engel olmuş ve o zamana kadar Erzurum’u bir yabancı gözüyle gören Tanpınar’ı, Erzurum üzerinde düşünmeye zorlamıştır. Bu hadiseye kadar depremi hiç görmeyen Tanpınar, başlangıçta ne olduğunu anlayamaz, ama aradan geçen vakit onda depremi bir fikr-i sabit hâline getirir: “Her şey sallanıyordu. Öyle ki kapıya kadar zor gidebildik. Şehir bu rüzgarsız havada toz içinde idi. Daha kapıya varamadan bu birinci sarsıntıyı o tarifi güç gürültü ile ikinci ve üçüncü sarsıntı takip etti. Fakat bu sefer halkın çığlığını da işitiyorduk. Aramızdaki kısa fasılları çehre tiklerine benzeyen

10. a.g.e., s. 123-136; Mehmet Önder, Atatürk’ün Yurt Gezileri (Erzurum), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ank. 1975, s. 149-150.

11. Ömer Faruk Akün, Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XII, 31 Aralık 1962, s. 1-32.

12. Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, İst. 1989, s. 21-70.

hafif sarsıntılar dolduruyordu.”¹³ Başlangıçta şehrin tamamen yıkıldığını zanneden Tanpınar, daha sonra merkezde nüfus kaybının olmadığını öğrenir, ama kazalardan “feci haberler” gelmektedir. Depremden sonraki akşam, şehir adeta silüet değiştirir ve “çok eski göç ordularının karargâhına” benzer. Bu ani değişiklik Tanpınar’ın sanatçı muhayyilesinde büyük izler bırakır. Depremden 17 gün sonra, 30 Eylül 1924’te Atatürk Erzurum’a gelir. Deprem sonrasında Erzurum’daki halk büyük bir korku içindedir ve deprem adına sadece hafif ürpermeler kaldığı hâlde insanlar bir türlü evlerine girememektedir. Bu korkuya, deprem sebebiyle Erzurum’a gelen Atatürk son verir:

“(Atatürk’ün) kalması için vilâyet konağında iki yer hazırlanmıştı. Fakat hemen herkes ne olur ne olmaz diye çadırda kalmasını tavsiye ediyordu. Atatürk bir kaç yerinden çatlamış hükümet konağında yatmakta ısrar etti. Onu gören halk da evlerine girdi.”¹⁴

Atatürk’ün Erzurum’a gelmesi kendisini hemşehri olarak gören Erzurum halkını çok memnun eder. O güne kadar evlerine girmekte tereddüt eden Erzurum halkı, Atatürk’ün çatlak hükümet konağında kalmasından sonra, korkuyu üzerlerinden atarlar ve evlerine girerler.

Deprem geleceğın büyük edebiyat tarihçisi ve sanatkârının, Atatürk’le ilk defa Erzurum’da karşılaşmasına sebep olmuştur. Hatta onunla tek konuşması da burada olmuştur. Atatürk, Erzurum’a geldikten iki gün sonra (2 Ekim)¹⁵ Tanpınar’ın görev yaptığı liseye gelir. Burada yanındakilerden ayrılarak öğretmenlerin arasına karışır. Gazi, bu hareketiyle Tanpınar’ı çok şaşırtmıştır:

“Sâkin, kibar, daima dikkatli ve her şeye âlâkalıydı. O günü Erzurum Lisesi’ndeki hocalara, talebelere, orada rastlayacaklarına vermişti. Ne pahasına olursa olsun sözünü tutacaktı. Yemeğe kalmayacaktı, fakat ikinci çayı içmeye razı oldu. Yarım saatte gidecekti. Üç buçuk saat bizimle kaldı.”¹⁶

Burada kendisine söylenenleri çok rahat bir tavırla dinleyen Atatürk, insanlarla arasına garip bir mesafe koymasını da unutmaz. Karizmatik bir yapısı vardır. Bakışı, jestleri, ellerinin hareketleri, kımlıdanışları ve yüzünün çizgilerinde bir dinamizm hemen farkedilmektedir. “Meselâ, en rahat ve kahkahalı bir sohbeti keserek en çetin bir kararı verebileceğini ve deha gücü bu kararı verdikten sonra yine aynı noktaya dönebileceğini düşünebilirsiniz.” Tanpınar, bu dinamizmi biraz daha somut hâlde getirerek şöyle ifade eder: “En iyisi istim üzerinde bir harp gemisi gibi çevik, harekete hazır bir dinamizm diyelim.”

13. a.g. e., (Erzurum), s. 43-44.

14. a.g. e., (Erzurum), s. 44.

15. Tanpınar’ın hafızasındaki bu bilgiler diğer kaynaklardakilerle çelişir. Yukarıda ele aldığımız; Mehmet Önder’in “Atatürk’ün Yurt Gezileri” ve “Sonbahar Seyahatleri” isimli kaynaklar, Atatürk’ün 2 Ekim’de deprem bölgesini ziyarete gittiğini söylemektedirler.

16. a.g. e., (Erzurum), s. 44-45.

Atatürk Erzurum Lisesi'nde Tanpınar ile konuşur ve ona bazı sorular yöneltir: Önce kim olduğunu, ne iş gördüğünü, Erzurum'da ne vakitten beri bulunduğunu, nerede okuduğunu, hocalarının kimler olduğunu, daha sonra, o günlerin aktüel meselesi olan medreselerin kapanması ve bunun halk üzerinde bıraktığı tesirleri sorar. O da; “Medrese survivance hâlinde bir müessese idi. Hayatta hiç bir müspet fonksiyonu yoktu. Kapatılmasının herhangi bir aksülamel doğuracağını zannetmiyorum” der.

Atatürk bir kaşını kaldırarak; “evet, survivance hâlinde idi, survivance hâlinde idi.” diye kendi kendine düşünür gibi tekrar eder ve hemen arkasından ekler; “aman bu gibi şeyler belli olmaz.. O kadar emin olmayın!” der.¹⁷

Aslında Gazi bu konu üzerinde konuşmasına devam edecekken Rize mebusu Rauf Bey odaya girer ve ona protokolü hatırlatır. Bu ilk ve tek konuşma Tanpınar'ın zihninde önemli bir yer tutacak ve Gazi'nin üslubu hakkında onu düşünceye sevk edecektir: “Acaba, Atatürk'ün bazı cümleleri üst üste tekrar etmek gibi bir âdeti mi vardır?”

Atatürk'ü öğretmenlik yıllarının daha başında Erzurum'da gören, hatta onunla konuşan Tanpınar, daha sonra onu Konya ve Ankara'da da defalarca görür, elini öper, ama bir daha onunla konuşma fırsatını bulamaz. Tanpınar'ın hayatında deprem, verdiği bütün korku ve sıkıntıya rağmen Atatürk'ü görmek gibi önemli bir izin kalmasına da sebep olmuştur.

5. ERZURUMLU TAHSİN VEYA BİR GERÇEĞİN HİKÂYESİ

Tanpınar'ın Erzurum'da öğretmenlik yaparken tanıdığı en ilginç insanların başında Erzurumlu Tahsin gelir. Tahsin, depremin Tanpınar'ın hayatına soktuğu Atatürk'ten sonra, bir diğer önemli şahsiyettir. Bu şahsiyet, depreminin devam ettiği sarsıntılı bir gecede Tanpınar'la sabaha kadar sohbet edecek ve onun ilgisini çekecektir. Tanpınar, “Beş Şehir”¹⁸de;

17 a.g. e., (Erzurum), s. 46.

18 Ahmet Hamdi Tanpınar. Beş Şehir'i hocası Yahya Kemal'e ithaf etmek istemiş, fakat bu bir türlü mümkün olmamıştır: “Beş Şehir adlı kitabım, onun(Yahya Kemal) açtığı düşünce yolundadır. Hatta ona ithaf edilmişti. İki defasında da bu kitap bulunduğum yerde basılmadı ve ben bu ithafı koymadım.” Antalya Genç Kıza Mektup. Tanpınar'ın Şiir Dünyası, İst. 1982, s. 258).

“Erzurum'da kısa zamanda üç büyük facia merhalesi geçiren mamur ve büyük merkezîlikten virâne hâline inen ve sonra gene kalkınan o dadaş şehrinin ruh dramını, kendi başına iç alem yaratan Erzurumlunun maneviyatını görüyoruz. Halkın içtimaî sınıf veya durumunu, insanların günlük hayatının maverasındaki iç hayatları ve meşhur şahsiyetlerle meşhur müzik havaları hepsi, birbirine zincirlenen tahassüsler hâlinde burda ifade ve izahlarını buluyorlar.”(Muhtar Körükçü, Beş Şehir, Varlık, nr. 328, Kasım 1947, s. 10).

(Ayrıca “Beş Şehir”deki Erzurum için bkz: Prof.Dr. Önder Göçgün, Ahmet Hamdi Tanpınar ve “Beş Şehir”de Erzurum. Türk Edebiyatı Araştırmaları II, Selçuk Üniv. Yay., Konya 1991, s. 582-585).

“Erzurumlu Tahsin hikâyesi biraz da bu Erzurum zelzelesinin hikâyesidir. Şehrin o günlerdeki manzarası orada anlattığımın aynıydı. Zaten bu hikâyede benim tarafımdan icat edilmiş hiç bir şey yoktur.”¹⁹ Deprem, Tanpınar’ı adeta allak bullak etmiştir ve dünyaya, toprağa, mekân olarak eve, sıradan bir ev eşyası olan yatağa, gökyüzüne ve en önemlisi tabiata bakış açısını değiştirmiştir. Bütün bunların yanında, “deprem, Erzurumlu Tahsin ile birlikte” yazacağı bir hikâyenin ilham kaynağı da olmuştur.

Hikâyenin kahramanı Erzurumlu Tahsin, hayalî değil gerçek bir şahsiyettir. Önder Göçgün, Erzurum’da yaptığı bir araştırmada bunu müşahade etmiştir. Erzurumlu Tahsin, aslında Tahsin Toker’dir. Evi, Erzurum şehir merkezinde Vaniefendi Mahallesi ile Çırçır Mahallesi’nin birleştiği yerdedir. Ancak bu gün kendisine ve ailesine ait olan bu ev başkalarına satılmış durumdadır. Birinci Dünya Savaşı’ndan evvel Hüseyin Avni Ulaş, Mesut Çankaya, Munis Alpagut, Memiş Yazıcı, Sâmih Kobal, Ömer Olgun, Seyfullah Toptağ ve Cemal Aksu ile birlikte “Hukuk Mektebi”nde okuyan Erzurumlulardandır. Adı müstear değil gerçektir. Göçgün, Erzurumlu Tahsin ile ilgili dört kişiyle görüşmüş ve onların söylediklerini yazısına almıştır. Bunların içinde en doyurucu olanı “Siyasî Tarih Üzerine Konuşmalar” (İst 1976) isimli kitabın yazarı da olan ve onunla iki yıl arkadaşlık eden İsmail Usta’nınkidir. İsmail Usta’nın ifadesine göre Erzurumlu Tahsin; güzel konuşan, bir ara Millet Partisi’ne de giren, kalendermeşrep, içkiye meyli olmayan²⁰, hayata küskün ve hiç evlenmemiş biridir. Yaklaşık olarak da 1957-58’li yıllarda vefat etmiştir.²¹

Tanpınar’ın hikâyesindeki Erzurumlu Tahsin’in temel karakteristik vasıfları şöyledir: Münevverdir, sefil hayat yaşayan bir tiptir, kendini maddeden tecrit eden tam bir tabiat adamıdır, başıboş(bohem) ve derbeder bir insandır, vatanperverdir, zekidir, karamsardır, gözü toktur, müstehzî bir mizaca sahiptir, meczuptur ve sırlarla doludur.²² Erzurumlu Tahsin, İstanbul’dan buraya yeni gelmiş olan genç Tanpınar’ın dikkatini çekecek bir çok özelliği bünyesinde barındırmaktadır.²³

19. a.g. makale, s. 47.

Tanpınar, 1936 yılında, Ahmet Kutsi Tecer’e yazdığı bir mektupta bu şahıstan şöyle bahseder: “... Bugünlerde ‘Tahsin Efendi’ diye bir hikâye yazıyorum. Peyami’ye vereceğim. Erzurum’a ait, daha doğrusu Erzurum’da gördüğüm bir adam ve zelzeleden bahseden hâtıra kılıklı bir şey. Yalnız, ya dostlar beni aldattılar, yahut da hakikaten beğendiler, iyi yerleri olan bir şey...” (Tanpınar’ın Mektupları, Haz. Zeynep Kerman, İst. 1992, s. 19).

20. Bu bilgi, Tanpınar’ın Erzurumlu Tahsin’i içki içen biri olarak tavsif etmesiyle çelişir.

21. Bütün bu bilgiler için bkz: (Prof. Dr. Önder Göçgün, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Erzurumlu Tahsin” Hikâyesi Üzerine Notlar, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II, Selçuk Üniv. Yay., Konya 1991, s. 567-581).

22. a.g. makale, s. 567-581.

23. Ahmet Hamdi Tanpınar, 1924 yılında hafızasında yer eden bu olayı yazı hâline getirmek için tam 13 yıl bekleyecektir. (Erzurumlu Tahsin, Her Ay, nr. 1, Nisan 1937, s. 135-148).

Tanpınar’ın Erzurum’daki hayatı yazı bakımından verimli değildir. Tanpınar 1923’te yayınladığı bir yazı dışında (Senenin Son Gecesi, Dergah, nr. 42, 5 Kanunusani 1339, s. 87) 1924 ve 1925’te hiç yazı yayınlamamıştır. (Bilgi için bkz: Ömer Faruk Akün, Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, c. XII, 31 Aralık 1962, s. 1-32).

Peş peşe gelen ve yıkımlarla neticelenen savaşlar Erzurumluların içinde yaralar açmıştır. Tanpınar'ın Erzurum'a gelmesi bu yaraların henüz küllenmediği bir zamana denk gelir. Bütün bu yıkımlardan sonra, burada, "hemen herkesin yalnız kendisinin anlatabileceği bir hikâyesi vardır, hemen herkes bir kaç kişiye ağlar ve âkıbetini hâlâ bilmediği bir sevdiğini bekler."²⁴ İşte bu beklenenlerden biri de Erzurumlu Tahsin'dir. Tahsin, Erzurumlu zengin bir ailenin çocuğudur. İstanbul'da hukuk tahsili görmüş, hatta bir kaç küçük memuriyette dahi bulunmuştur. Balkan Savaşı'na gönüllü olarak gitmiş, Trakya'da yaralanmış, iyileştikten sonra tekrar orduya girmiş ve savaşın sonunda da her şeyi bırakarak ortadan kaybolmuş, bir daha görünmemiştir. Önce ölmüş olabileceği düşünülmüş, bir okul arkadaşının onu Tebriz'de görmesine kadar bu kanaat devam etmiştir. Daha sonra başka bir arkadaşının onu Şam'da çok kötü bir vaziyette görmesiyle kesin olarak yaşadığına karar verilmiştir. Tanpınar'a, Tahsin'in hikâyesini anlatan da bu ikincisi olmuştur.

Böylesine gizemli bir insan hakkında o zaman için küçük sayılabilecek bir yer olan Erzurum'da zaman zaman dedikodular çıkar. Hatta bir akşam Tanpınar, Tophaneli Kahvesi'nde otururken Tahsin'in Erzurum'a geldiği söylenir. Bu söylentiye göre Tahsin gelmiş, fakat tekrar gitmiştir. Giden Tahsin'i bir daha bulamazlar. Bütün bu hadiseler halkın merakını da artırır ve onunla ilgili bir çok dedikodu uydurulur.

Dedikodular Tanpınar'ı da etkiler. Tahsin'in hikâyesini defalarca dinleyen yazar, onun hayatındaki bir noktanın eksik kaldığını fark eder: "Bu kadar mazbut ve çalışkan başlayan bu hayatta birden bire olan bu değişikliğin sebebini hiç kimse anlatamıyordu" Sadece hastalık, tasavvufa merak ve sevgili acısı gibi değişik ihtimaller üzerinde duruluyordu: Ama asıl sebep bunlardan hiç biri değildi. Hatta bunun sebebini Tahsin'in kendisine soranlar olsa da, ondan sorunun cevabını asla alamamışlardı. Sıradan bir hayat yaşayan Tahsin'in iki özelliği hemen dikkati çeker: Yüzünün güzelliği ve konuşurken asla müstehcene kaçmaması. Aynı zamanda gezmeyi de çok seven Tahsin, "her insan birdir, insanlık hep aynıdır" sözünü kendine düstür edinmiştir.

Yazar, soğuk ve fırtınalı bir gecede "Tophane Kahvesi"nde oturmaktadır. Kahve kapısının birdenbire şiddetle açılmasıyla birlikte içeriye biraz uzun boylu, hafif tıknazca, adeta çıplak denecek derecede sefil kıyafetli bir adam girer. Sırtında eski ve siyah bir palto olan bu adamın ayakları çıplaktır ve düğmelenmiş paltosundan kıllı göğsü görünmektedir. Siyah kıvrıkcık saçları, parlak gözleri ve geniş alnıyla çok güzel görünen bu insan Erzurumlu Tahsin'dir.

Tahsin kahveye girdikten sonra tam ortaya gelir sağ elini göğsünün üstüne koyar ve dervişçesine halkı selâmladıktan sonra çok güzel bir şekilde Vâsıf'ın meşhur terci-i bendini okumaya başlar:

24. Beş şehir. İst. 1989. s. 27.

Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner
Gamı şâdi-i felek böyle gelir böyle gider...

Şiir bittikten sonra bir köşeye çekilen Tahsin için kahveci masalardan para toplar. Tahsin, toplanan paraların hepsini değil, ihtiyacı kadarını alır ve gider. Tanpınar bu karşılaşmadan sonra zelzele gecesine kadar Tahsin'i bir daha görmeyecektir.

6. ERZURUM'DA ZELZELE

Daha önce de defalarca vurguladığımız gibi, o güne kadar zelzelenin ne olduğunu bilmeyen Tanpınar, burada onu da tanıyacaktır. Suyu ve dolayısıyla denizi her zaman fırtınalı ve sürprizlerle dolu olarak gören fakat, toprağın insana en çok güven veren dayanak olduğunu düşünen yazar, depremden çok etkilenir. Toprağın sallanmasını, "onu her zaman itaatli, müşfik veyahut hiç olmazsa lâkayt ve sâkin görmeye alışmışızdır, toprağın sarsılması işte bu emniyetin yıkılmasıdır ve bir dost tarafından hançerlenmeye benzeyen vahim bir hâli vardır" cümleleriyle değerlendiren Tanpınar'daki zelzele tesiri açıkça hissedilir.

Zelzelenin olduğu günün akşamında bu hadiseyi henüz pek ciddiye almayan Tanpınar yatağına girmiş kitap okumaktadır. Aradan beş dakika geçmeden evin bütün kirişlerinin gıcırdadığını görür ve hadisenin vahametini anlar. Ayrıca toprak damlı bu evin bir buçuk metre kalınlığındaki tavanını da düşünüp bir anda mezara gömülebileceğini düşünür ve hemen sokağa fırlar. Hava biraz serin olmakla birlikte tatlı bir sonbahar akşamıdır.

Bütün olumsuzluklara rağmen gökyüzünde asılı duran ay'ın²⁵ güzelliği Tanpınar'ın gözünden kaçmaz. Herkes sokağa dökülmüştür. Gökyüzünün parlaklığı ve ay'ın güzelliğiyle adeta mest olan, hayallere dalan yazarı bu hâlden bir başka sarsıntı uyandırır. İçi tamamen deprem korkusuyla dolan Tanpınar, yürümeye ve kendisine bir dost aramaya başlar. Yolda ilginç manzaralarla karşılaşır. Herkes acayip kıyafetlerle sokağa fırlamıştır. Kimi don ve gömleklidir, kimi yarı çıplak hâldedir. Bu acele dışarı fırlamanın neticesinde Tanpınar, Erzurum'da bir kaç kadın yüzü de görür. Bu ilk deprem gecesi, uykusuzluğuna rağmen yazarı fazla sarsmaz, fakat artık onu zor günler beklemektedir. İlk gecede, beş on dostuyla buluşup sohbet eden Tanpınar'ın tek isteği, bir an önce sabahın olmasıdır.

Sabah olmuştur. Bir gecede adeta şehrin çehresi değişir. Erzurum bir panayır yerine dönmüştür. "Çadırlar, tahtadan ve gaz sandıklarından

25. "İnsan ve insan kaderini seyreden tabiat Tanpınar'ın ilk hikâyesi "Erzurumlu Tahsin" de depremden yıkılan şehirdeki mustarip insanları, soğuk ve ısıtmaz ışığı yayarak seyreden "dolunay" sembolüyle anlatır." (İnci Enginün, Tanpınar ve Semboller, Türk Dili, Sayı: 581, Mayıs 2000, s. 437; Bu bahislerle alakalı olaak ayrıca bkz: İnci Enginün, Sanatçı ve Deprem, Araştırmalar ve Belgeler, İst. 2000, s. 331-336).

yapılmış kulübeler, dört direk arasına ve üstüne gerilmiş kilim ve seccadeden yapılmış acayip meskenler, hatta sadece önleri örtülü arabalar... Ve bunların arasında alçak sesle konuşan ihtiyarlar, kadınlar, ağlayan küçük çocuklar, gidip gelen siyahlı beyazlı hayaletler." Şehrin bir günde yaşadığı bu değişim şair Tanpınar'da ilginç tedailer uyandıracaktır. Tanpınar, kendisine rahatlıkla bir çadır yapabileceği malzemeyi o günlere eşi doğum yapan bir arkadaşına vermiştir ve depremin ikinci gecesinin bir kısmını bu arkadaşının yanında geçirir.

Aldığı rahat yatağını ve yatağa uzanıp kitap okuma lüksünü kaybeden Tanpınar için geceler çok uzamıştır. Dışarıda geçirdiği her ana küçük küçük anekdotlar yükler. O zamana kadar dikkatini çekmeyen ayrıntılar beynine hücum eder. Ama onun en çok dikkatini çeken bir akşam önceki gibi yine ay'dır. Tanpınar bütün bu düşüncelerle birlikte, içinden önce eve gidip yatmayı geçirir, çünkü sarsıntı biraz kesilmiştir. Daha sonra gündüzleyim Erzurum'un kazalarından gelen korkunç haberler aklına gelir ve ürker. O kendisinde henüz "dört duvar arasına girmek için lâzım gelen tah kadretini" bulamaz. Ama önünde duran uzun gece onu korkutmaktadır. En sonunda bütün bu çelişkiler içinde eve dönmeye karar verir. Eve döner ve uyur. Bir müddet uyuduktan sonra "insiyaki bir korku ile" uyanır, derhal ayakbaflarına sarılır, yakın bir zamanda felâket olacağından emindir. Fakat sıcak yataktan ayrılmak çok zordur. O güne kadar hiç tatmadığı duygularla yatağına uzun uzun bakar. Pencereden dışarıya şöyle bir göz attığında gözüne yine ay takılır. Bütün bu düşünceler içinde odadan fırlayarak dışarıya çıkar ki zelzele onu merdivenin başında yakalamıştır. Bu sarsıntı o zamana kadarkilerin en şiddetlisidir. Artık onu yine bütün sessizliği ve karanlığı ile sokaklar beklemektedir.

Bu sokaklarda geçecek olan ikinci gecedir. Bir önceki gecedden, dışarıda kalmanın zorluğuyla, uykusuz geçen gecedden sonraki günün uzadıkça uzamasının da farkında olan Tanpınar, tamamen çaresizdir. O hayatın gerçekleri ile hayalînin güzellikleri arasına sıkışmıştır. Kendini yalnız ve bos sokaklarda bulur. Artık en vefalı dostu ay'dır. Tanpınar'a göre "eşya müstehzi ve zalim bir şühürbazın eline verilmiş gibi, bütün çizgi ve şekillerini değiştirir." Kafasına en çok takılan da toprağın sarsıntısıdır. "Toprak, kendisine olan emniyeti yıkmıştı. Tabiatla kolay kolay barışamazdım. Toprak, üzerinde emeklediğimiz, gezdiğimiz, oturup kalktığımız, hayat dediğimiz gülünç ve muztarip oyunu oynadığımız ve sonra bir gün tekrar kucığına döndüğümüz katı anayı bana bu zelzele geceleri öğretti." Tanpınar'ın toprağa sitemi bu kadarla da kalmaz ve aklından "büyler ürpertir" şu cümle geçer: "Ölüleri kucığından fırlatan toprak..." Tanpınar'ın ruhi dengesi depremin etkisiyle öylesine bozulur ki, yarım bırakılmış bir binayı görünce: "zavallılar ne yapıyorlar, ömür bu zahmete değer mi?" diye mırıldanır. Sonra maneviyatının bozulduğunu kendisi de ena eder: "Zelzele maneviyatımı bozmuş, ölüm peşime takılmıştı; ve bu takılmaktan ondan bir kaç sene için ayrılamadım."

Bütün bu hadiseler olurken o, gecenin içine doğru yürümektedir. Belediye bahçesinin önünden geçerken artık yorgun ve perişandır. Gecenin karanlığında büyük bir yalağın oluşturduğu bir bataklıkta çömelmiş iki manda karaltısı dikkatini çeker. Zaten mandalar Erzurum'daki fikri sabitidir. Bu ayrıntı üzerinde düşünmeye devam eden yazar, kahvedeki ışığı farkeder ve bu onu, uyanırken gördüğü rüyalardan uyandırır. Sıcak bir çay ümidiyle kendine gelir. Yaşadığı kabuslardan sonra kahvenin bahçesinin kuytu bir köşesindeki sandalyeye “yarım ilâh dargınlığı” ile oturur.

7. TANPINAR VE TAHSİN BİR KERE DAHA KARŞILAŞIYORLAR

İçinden çıkamadığı bu derin düşüncelere dalmış bir şekilde oturan Tanpınar, hemen yanı başındaki bir sesle uyanır:

-Efendi, şu ateşi ver bakalım,

Ses tanıdıktır. Bu Tahsin Efendi'nin sesidir. “Merhaba Tahsin Efendi” der ve cevap olarak da ondan kuru bir “Merhaba” alır. Tahsin, sonbahar otlarının üstüne yanlamasına uzanmış, başı sağ koluna dayalı, sol kolu serbest bir şekilde sigarasını içmektedir. Donuk cevaba bozulan yazar, tam kalkmak üzereyken bu sefer sessizliği Tahsin bozar:

-Ne güzel gece, değil mi? sözüyle sohbet giren Tahsin devam eder: “Tabiatın sessizliği, öyle zannedildiği kadar korkunç bir şey değil. Yalnız biz buna bir türlü alışamıyoruz” Bu cümleler, depremden sonra tabiatla ilgili düşüncelerini yeniden gözden geçiren ve onu adeta sorgulayan Tanpınar'ın çok dikkatini çeker. Tahsin'in konuşması ilginçtir: “Biz bataklığı dolduran kurbağalar gibi, mutlaka bu sessizliği doldurmak istiyoruz.” Sessizliği ve içe dönmeyi kutsallaştıran Tahsin, gevezeliği elinin tersiyle iter. Zaten gecenin karanlığı, insanların kendi kabuklarına çekilmeleri, gökyüzünün karanlığı yırtan ışıkları hep susmayı öğütler Tanpınar'a. Tahsin, yazarın gözünde tabiatla birleşir.

Tahsin, Tanpınar'dan sohbete karşılık nargile ismarlamasını ister, o da “hay hay” der. Tanpınar'a “sen de nargile iç” teklifinde bulunur, ama o hasta olurum düşüncesiyle bunu kabul etmez. Tahsin, bu cevaba ilginç bir karşılık verir;

-Hasta olursan ne olur ki. Tanpınar'dan “hiç” cevabını alınca devam eder: “Belki de ölürsün değil mi?”, “Sen ölürsen dünya ne yapar? Zavallı dünyanın sensiz hâlini düşün, aman kendine dikkat et..” Yazar, tabii olarak bu sözlerle bozulur. Tanpınar'ın cevabını ve bozulmuş hâlini de alaya alır Tahsin; “Vah yavrucuğum vah, neredeyse ağlayacak” der ve devam eder, “bu kadar yumuşak olduktan sonra insan ne diye yaşamak zahmetine katlanır.”

Bütün bu söylenenlere; bu dünyada yaşayanın sadece kendisi olmadığını hatta kendisinden zayıf milyarlarca varlığın bulunduğunu ve hepsinin de

öldüğünü hatırlatarak cevap veren Tanpınar'a çok çarpıcı bir cevap daha gelir:

-Şüphesiz, senden yumuşak ve zayıfları var. Fakat onlar hadlerini biliyorlar. Sen cüssene bakmadan kâinatı fethe kalkmışsın... Dolduracağın çukurun dışında işin ne?

Tanpınar, hâlâ Tahsin'in söylediklerini anlamamakta ısrar etmektedir. Kendisinin yapmak istediklerini yaptığını, hatta muvaffak olduğunu söyleyince Tahsin: "Muvaffak mı, nerede, ne vakit? Nasıl?.. Hangi muvaffakiyet... Sırtında bit gibi taşıdığı devin müsamahasından bir an dışarı çıkabildin mi? Hayat mütemediyen ölümün zaferini teganni ediyor. Sen küçücük başını sallayıp geçmeye çalışıyorsun." Üslubunu biraz daha sertleştiren Tahsin devam eder: "Hayat ölümün şerefine yazılmış bir kasideden başka bir şey değildir. Güneş bir mezarlıktır ve toprak... ve biz.."

Bütün bunlar daha önce Tanpınar'ın aklından geçirdiği düşüncelerdir. Tahsin'in bir kere daha bu bahse değinmesi onu şaşırtır ve ondan susmasını ister, ama artık o Tanpınar'la değil adeta kainatla konuşuyor gibidir, devam eder:

"-Sana tekrar söylüyorum. Her şey ölümdür. Her şey ondan gelir ve oraya döner... Biz, bütün bu gördüğün şeyler, her şey hepimiz, büyük muazzam bir kadavranın üzerinde gezinen kurtlarız...Anlıyor musun? Kadavra kurtları..." Tanpınar, hâlâ Tahsin'in ses tonunu düşünmektedir. Ondaki sesini alçaltmasını ister. O da yazara hak vererek ve ses tonunu alçaltır. Tanpınar kendisini iki gündür perişan eden zelzeleden ona bahsetmek ister ama, iki gündür kahvede oturan Tahsin'in bundan haberi bile yoktur.

Tahsin'in, Tanpınar'la yaptığı bu konuşmada onu bu hâle getiren temel düşüncelerden izler bulunmaktadır. O kainat içinde kendi yerinin farkına varmış ve küçüklüğünü anlamıştır. Böylesine küçük bir varlığın asla "muvaffak" olamayacağını düşünmektedir. "Muvaffak" olacağını düşünen insanlara gülmekte ve onları kendisine yabancı hissetmektedir. Onun için en büyük hakikat "ölüm"dür. Ölümün dışındaki her şey yalan ve kandırmacadır. Fikr-i sabit haline gelen ölüm fikri Tahsin'i, hayatın bu en büyük hakikatinden uzak yaşayan insanlardan ayırmıştır. Zelzeleden sonra; "demek ki şimdi bütün şehir bana benzedi" ifadesi önemli ip uçlarını içinde barındırır. İnsanların ona benzemesi demek, o güne kadar kendilerine neredeyse taptıkları mallarını, mülklerini, sevdiklerini bırakıp ardlarına bile bakmadan kaçmaları, "yani her şeyi terk ederek ölüm gerçeğini kabul etmek" fikrini bize hatırlatır. Her şeyin boş, ölümün tek hakikat olduğunu anlayan insanlar Tahsin'e benzemişlerdir. Artık bu şehirde insanlara, kainatın bir gölge olduğunu hatırlatacak Tahsin'e gerek kalmamıştır. O rahatlıkla başka yerlere gidebilir. Çünkü, Tahsin'in yapması ve anlatması gerekenleri, hem şehre hem Tanpınar'a tabiat anlatmıştır.

Tanpınar, Tahsin'den güzel bir ders almıştır. Bütün bu anlattıklarının sonunda Tahsin'den bir daha haber alınmadığını söyleyen yazar, hikâyesini söylediklerimizi özetler mahiyette şu cümlelerle bitirir:

“...Bu çılgın adam bana güzel bir ders vermişti. Acele acele evime döndüm ve derhal yatağa girdim. Bu ölümlü dünyada uykusuz kalmaya değmezdi.”²⁶

Deprem sonbahar sonunda olur. Mekân Erzurum'dur. Hikâyede ağırlıklı olarak iki deprem günü anlatılır. Depremle ilk defa karşılaşan Tanpınar, bunun kendisine verdiği umutsuzluk psikolojisiyle, her gün haşır neşir olduğu fakat, o güne kadar hiç dikkat etmediği bir çok nesne ve varlığa daha farklı nazarlarla bakar. Erzurumlu Tahsin, bu dekoru tamamlayan bir tip olarak karşımıza çıkar.

8. SONUÇ

Yıl 1923'tür. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü henüz yeni bitiren genç edebiyat öğretmeni Ahmet Hamdi Tanpınar Erzurum'a öğretmen olarak tayin edilir. Burası onun, hayatın gerçeklerini tanıyacağı, dolayısıyla memurluğa başlayacağı ilk adrestir. Daha önce çocukken de geldiği bu şehirde, başta çok renkli bir şahsiyet olan Cevad Dursunoğlu²⁷ olmak üzere bir çok insan ve hadiseyle karşılaşır. Bütün bunlar onun iç dünyasını renklendireceği gibi, gelecekteki önemli kültür adamının ortaya çıkmasına da katkıda bulunacaktır. Tanpınar'ın buraya gelmesinin üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiştir ve Sonbahar sonudur. Yazar, İstanbul'a gitmeyi düşünmektedir. Günlerden Cumartesi ve ikindi vaktidir, Erzurum'da büyük bir zelzele olur. Hayatında depremi ilk defa burada gören Tanpınar, bu hadiseden çok etkilenir. Deprem bu genç insanın iç dünyası üzerinde büyük bir tesir yapar ve tabiata ve eşyaya bakış açısını değiştirir. Uyku, hayal, rüya, gece ve gelecek kaygısı gibi duygular onda iç içe geçer. Böylesine hassas olduğu bu günlerde, maddî dünyayı elinin tersiyle bir kenara itmiş ve “ölüm” ü hayatının tek hakikati olarak kabul etmiş olan Erzurumlu Tahsin'le karşılaşır. Bu, onun için Erzurum'daki günlerinin en ilginç tesadüflerindedir. Tahsin, ona, görünenden yola çıkarak görünmeyeni ve hayatın bir başka yüzünün daha olduğunu öğretmiştir. Konuşmalarının güzelliği yanında o, Tanpınar'a dolaylı anlatımın ve imânın da en güzel örneklerini verir. Tahsin onu, daha sonra Tanpınar'a edebî malzeme olacak kadar derinden etkilemiştir.

26. Ana hatlarıyla ve bizi ilgilendirdiği kadarıyla kendisinden alıntılar yaptığımız “Erzurumlu Tahsin” hikâyesi için bkz: (Ahmet Hamdi Tanpınar, Erzurumlu Tahsin (Abdullah Efendi'nin Rüyaları). Hikâyeler. İst. 1996. s. 246-262).

27. “Millî Mücadelede Erzurum”. (Ankara-1946), kitabının da yazarı olan bu şahsı Tanpınar. Beş Şehir'de şöyle tanımlar: “Bu köklü adam şehrin dehşetli bir şeydi. Almanya'daki fel-sefe tahsili, dört yıl süren ordu tecrübesi, millî mücadelenin başlangıcındaki rolü, onu tanıdığım insanlardan ayrıyordu. Toplayıcı adamdı. Şehri çok iyi biliyordu. Anlatacağı bir yığın şey vardı. Ve konuşmayı sevenlerden, onu sanat hâline getirenlerdendi.” (İst. 1989. s. 43).

Tanpınar'ın Erzurum'da olduğu bu günlerde, Atatürk, daha sonra "Sonbahar Seyahatleri" adı verilecek olan bir dizi geziye çıkar. Amacı bütün Akdeniz ve Karadeniz'i gezmektir. Henüz gezinin Trabzon durağında iken 13 Eylül 1924'te Erzurum'dan büyük bir deprem haberi alır. Hemen gezi programını değiştirir ve deprem zayıyatıyla ilgili günü gününe haberler alır. En yakın zamanda da burayı ziyaret edeceğini söyler. O günün şartlarıyla en kısa zamanda Erzurum'a gelir.(30 Eylül 1924) Gazi, buradaki okulları tek tek ziyaret eder. O esnada, Erzurum Lisesi'nde edebiyat öğretmeniği yapan Tanpınar'la da tanışır ve ona sorular sorar. Bu tanışma ve konuşma Tanpınar'ın Atatürk'ü ilk defa tanıması ve onunla konuşması demektir. Deprem, Atatürk'ün, geleceğin en büyük edebiyatçılarından biri olan Tanpınar'la Erzurum'da karşılaşmasına sebep olduğu gibi, Tanpınar'ın da Atatürk'ü ilk defa görüp konuşmasına aracılık etmiştir.

İnsanlar için genelde olumsuz yönleriyle ön plâna çıkan deprem, burada güzel bir tesadüfe dayanak teşkil ederek bu iki önemli şahsiyetin birbirini tanmasına aracılık etmiştir. Bu güzel tesadüfün dışında, Tanpınar'la Erzurumlu Tahsin'in sohbetlerinin temelinde de deprem vardır.

KAYNAKÇA

- Tanpınar, A. H.** (1989). Beş Şehir. İstanbul: Dergâh Yayınları
- . (1996). Erzurumlu Tahsin (Abdullah Efendi'nin Rüyaları), Hikâyeler. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Osmanoğlu, A.** (1960). Babam Abdülhamî., İstanbul: Dergâh Yayınları
- Dursunoğlu, C.** (1989). Milli Mücadelede Erzurum. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Erzurumlu Tahsin,** Her Ay, nr. 1, Nisan 1937, s. 135-148.
- Enginün, İ.** (2000). Sanatçı ve Deprem, Araştırmalar ve Belgeler. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- . (2000). Tanpınar ve Semboller. Türk Dili, Sayı 581, 437.
- Kırzioğlu, M. F.** (1974). Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'aki Evi (50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi), Erzurum: Atatürk Üniv. Yayınları
- Kaplan M.**(1982). Antalya Genç Kıza Mektup, Tanpınar'ın Şiir Dünyası. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Önder, M.** (1975). Atatürk'ün Yurt Gezileri (Erzurum). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- . Atatürk'ün Yurt Gezileri (Trabzon). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Körükçü, M.** (1947). Beş Şehir. İstanbul: Varlık Yayınları
- Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri, Sadeleştiren: N. Onat, Çağdaş Yayınları, İst. 1984.
- Akün Ö. F.** (1962). Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XII, s. 1-32.
- Göçgün, Ö.** (1991). Ahmet Hamdi Tanpınar ve "Beş Şehir"de Erzurum, Türk Edebiyatı Araştırmaları II. Konya: Selçuk Üniv. Yay.
- Reis-i Cumhür Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri, 1341/1924 (Kitapta, kitabı bir araya getiren ve basıldığı yer ile matbaa hakkında bilgi yoktur. Kitap, daha sonra sadeleştirilerek basılmıştır.
- Sağlam, S.** Türk Tarihinde Depremler ve Edebiyatımıza Akisleri, Türk Yurdu (700. Yılında Osmanlı), Aralık 1999-Ocak 2000, c. 19-20, Sayı: 148-149, s. 238-245).
- Kerman, Z.** (1992). Tanpınar'ın Mektupları. İstanbul: Dergâh Yayınları